

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Wacława Dobrowolskiego „Analiza więzi społecznych żołnierzy uczestniczących w pokojowej misji wojskowej w zróżnicowanym środowisku społeczno-kulturowym Afganistanu na przykładzie 21. Brygady Strzelców Podhalańskich”, Uniwersytet Śląski, Katowice 2025, mps. ss. 522. Promotor: dr hab. Eugeniusz Moczuk, prof. PRz, promotor pomocniczy: gen. bryg. Dr Dariusz Czekaj

Wykwit literatury związanej z wojną i wojskowością nastąpił z dużym impetem w XX stuleciu. Nie jest to dziwne, gdyż przyniosło ono dwie wojny światowe, przez co można zaliczyć je do jednego z najbardziej brutalnych okresów w dziejach ludzkości. Mieliśmy do czynienia z bogatą literaturą zajmującą się tematyką moralną związaną z brutalnością czasów wojennych konfliktów, eksterminacjami ludności, obozowymi wspomnieniami, formacjami wojskowymi od strony historycznej itp. Tematy około wojenne nie mniej intensywnie eksploatowane są w XXI wieku, w wieku, po którym można byłoby się spodziewać, że przyniesie stabilizację, że zapoczątkuje czas wytchnienia od przemocy i brutalności, czas opamiętania i pokojowego współistnienia między narodami oraz państwami. Nic podobnego. Aktualnie notuje się równie intensywną obecność konfliktów owocujących antyhumanistycznymi aktami. Ciągłe niepokoje na Bliskim Wschodzie, napięcia na kontynencie Afrykańskim, na Półwyspie Koreańskim, liczne akty terrorystyczne, a ostatnio działania zbrojne na linii Rosja – Ukraina, które przybrały postać nadzwyczaj brutalnej wojny, której ofiary w dziesiątkach tysięcy znaczone są flagami wetkniętymi na cmentarzach skłaniają do głębszych studiów wokół kwestii wojny, konfliktów zbrojnych, wojskowości, pokoju itp. Podejmują się ich m.in.: stratedzy i eksperci wojskowi, psychologowie, socjologowie, dziennikarze. To za ich sprawą publikowane są liczne studia, analizy i opracowania. Jest ich na tyle dużo, że uzyskują odpowiednie sprofilowanie. Na ten przykład w ramach socjologii pojawiła się socjologia

wojska, socjologia grup dyspozycyjnych, socjologia wojny, socjologii bezpieczeństwa, socjologia pokoju itp.

W nurt badań nad wojskowością wpisuje się rozprawa doktorska przedstawiona do recenzji: „Analiza więzi społecznych żołnierzy uczestniczących w pokojowej misji wojskowej w zróżnicowanym środowisku społeczno-kulturowym Afganistanu na przykładzie 21. Brygady Strzelców Podhalańskich”. Na uwagę zasługuje fakt, że została napisana przez osobę zaangażowaną w fakty, jakie stały się przedmiotem analiz. Sprawia, to że podejmowane w niej zagadnienia nie były jej obce, czy jedynie dostępne w wymiarze teoretycznym, ale były rzeczywistością realną, żywą, przerobioną w praktyce, doskonale znaną – jako żołnierzowi, uczestnikowi licznych misji pokojowych, w tym i w Afganistanie. Takie doświadczenie Autora z jednej strony jest niezmiernie pomocne w określeniu oraz rozpracowaniu najważniejszych wątków związanych z analizowanym obszarem badawczym, z drugiej zaś strony naraża na utracenie dystansu w stosunku do badanego przedmiotu. W jaki sposób owo usytuowanie zaważyło na efekcie pracy uwagi znajdą się w dalszej części recenzji.

Rozprawa mgr Wacława Dobrowolskiego składa się ze wstępu, wprowadzenia do struktury pracy, sześciu rozdziałów, podsumowania wyników badań, zakończenia oraz dodatków. We wstępie Autor wyjaśnia przyczyny zajęcia się podjętym tematem odsłaniając motywy o charakterze subiektywnym oraz podkreśla ważność zajęcia się podjętymi kwestiami z obiektywnego punktu widzenia. Nadto wskazuje cele badań i zapoznaje ze strukturą rozprawy. Krótką zapowiedzią informuje o treść poszczególnych rozdziałów, jednak już nie wspomina o „Podsumowaniu wyników badań ...” ani o „Zakończeniu” – fragmentach dysertacji umieszczonych po rozdziałach badawczych.

Odrębny fragment rozprawy został zatytułowany „Wprowadzenie do struktury rozprawy”. Jest to swoiste studium metodologiczne dyskutowane na bazie ogólnych rozstrzygnięć wybitnych uczonych począwszy od Bacona, Kartezjusza, Poppera, Khuna, Nowaka, Kamińskiego, Ziemińskiego, Abła oraz bardziej współczesnych stanowisk ze wskazaniem standardów, jakie aktualnie stawia się solidnym pracom badawczym. Ten fragment rozprawy robi jak najlepsze wrażenie. Świadczy o dojrzałości metodologicznej Autora, który nie tylko jasno widzi podstawowe etapy procesu badawczego, zależności

występujące między podstawowymi elementami kolejnych czynności badawczych, ale nadto liczne niuanse dyskutowane w ramach warunków, procedur i efektów badawczych.

Dwa pierwsze rozdziały mają charakter teoretyczno-wprowadzający. Mgr Wacław Dobrowolski w pierwszy z nich omawia kwestie obecności tematów wojskowych w namyśle socjologicznym. W ramach tych zagadnień pojawiły się rozstrzygnięcia związane z aspektowym ujmowaniem różnych kwestii, co układa się od na skali od socjologii wojska do socjologii pokojowych misji wojskowych. W kolejnym przybliżeniu Autor przedstawił socjologiczne ujęcia wojska – wojska jako grupy, instytucji, struktury. Charakterystyka baz wojskowych pojawiła się jako następny wątek omawiany w tym rozdziale. Został on wzbogacony o prezentacje procesów adaptacyjnych do instytucji totalnych, za jakie można uważać wspomniane bazy. Rozdział zamykają tematy związane możliwością pojawiania się zachowań ryzykownych podczas służby wojskowej. Poruszane w tym rozdziale zagadnienia są dobrane w sposób pozwalający właściwie wprowadzić czytelnika w zasadniczy temat rozprawy. Nadto podkreślić należy, że zaprezentowane zostały według zasady od ogółu do szczegółu – co także jest świadectwem przemyślanego i dojrzałego podejścia Autora rozprawy.

Mgr Wacław Dobrowolski w rozdział drugim, o charakterze wprowadzającym w zasadnicze kwestie, podejmuje zagadnienia uwarunkowań funkcjonowania żołnierzy w okolicznościach misji pokojowych na przykładzie Afganistanu. Tu posiłkując się doświadczeniami antropologów przecierających szlaki do badań terenowych prowadzonych w egzotycznych społecznościach Ruth Benedict, George’a E. Marcusa, Drdiera Fassina przedstawia charakterystykę środowiska Afgańskiego, w którym pełnili misje wojskowe żołnierze poddawani badaniom. Opisuje ją w wymiarze przyrodniczym, kulturowym, ekonomicznym (koncentrując się na narkobiznesie). Jeden z paragrafów tego rozdziału poświęca kontaktom międzykulturowym, do których dochodzi między żołnierzami a rodzimą ludnością. Ten rozdział robi jak najlepsze wrażenie. Silne ugruntowanie podejmowanych analiz na modelowych wzorcach obecnych w literaturze światowej, które zostały precyzyjnie zrekapitulowane i poprawnie zinterpretowane przez mgr Wacława Dobrowolskiego świadczy o doskonałym zorientowaniu nie tylko w tematyce wojskowej, ale i warsztacie przydatnym do pracy badawczej, w warunkach społecznych, w jakich miał przeprowadzić swoje badania. Nade wszystko należy podkreślić

doskonałą wiedzę Autora rozprawy o terenie, na którym funkcjonowali jego informatorzy, czemu dał wyraz w licznych opisach.

Po rozdziałach przygotowawczych, zgodnie z przyjętą tradycją znalazł się rozdział metodologiczny. W nim Autor rozprawy przedstawił przedmiot i cel badań, problemy i hipotezy badawcze, zmienne i wskaźniki, metody, techniki i narzędzia, przebieg badań oraz charakterystykę badanej zbiorowości. Mimo, że z wielką skrupulatnością został przygotowany ten fragment rozprawy przez bogate wprowadzenie w kwestie warsztatu metodologicznego oraz wnikliwe opisanie podjętych zagadnień zabrakowało w nim wyczerpującej informacji na temat doboru próby. Dowiadujemy się jedynie o jej losowym doborze. Nadto należy zauważyć, że w prezentacji przebadanych osób Autor posługuje się pojęciem „populacji” – co jest zarezerwowane dla całej zbiorowości konkretnej klasy (w tym przypadku wszystkich uczestników misji pokojowej), powinien stosować kategorię „badana grupa”.

Po kwestiach warsztatowych pojawił się materiał badawczy. Ten uporządkowany został zgodnie z logiką, która wyznacza bieg wydarzeń związanych z realizacją zadania – „pokojowa misji wojskowa”. W rozdziale czwartym mgr Wacław Dobrowolski zapoznaje z motywacjami, którymi kierowali się żołnierze decydując się na udział w operacji pokojowej oraz kwestiami związanymi z procesami przygotowawczymi do udziału w takiej misji.

Rozdział piąty – jak zapowiada tytuł – miał być poświęcony kształtowaniu się więzi społecznych żołnierzy w szczególnych warunkach – społeczeństwa wyraźnie odmiennego kulturowo od reprezentowanego przez uczestników misji pokojowej. Tutaj uwaga badacza koncentrowała się na zidentyfikowaniu i opisanu trzech rzeczy, w kolejno po sobie następujących paragrafach: a) relacji żołnierzy z najbliższą rodziną, b) relacji żołnierzy z koalicjantami i społeczeństwem afgańskim, c) specyfiki społeczeństwa afgańskiego. Można zastanowić się, czy nie wskazanym byłoby rozdzielić paragraf drugi tegoż rozdziału na dwa odrębne: jeden poświęcony relacjom z koalicjantami, drugi relacjom z reprezentantami społeczeństwa afgańskiego – są to przecież zupełnie odmienne grupy zarówno pod względem kultury, jak i miejsca w wydarzeniach poddawanych analizie (położeniu społecznym – jak by powiedział Bourdieu). Tytuł paragrafu trzeciego „Różnice kulturowe

społeczeństwa afgańskiego” jest mało komunikatywny – nie wiemy, czy można w nim spodziewać się treści mówiących o zróżnicowaniu kulturowym tego społeczeństwa, czy o różnicach względem członków misji pokojowej.

Zgodnie z przyjętą logiką wywodu w rozdziale szóstym znalazło się miejsce na omówienie kwestii konsekwencyjnych związanych z misją pokojową na terenach Afganistanu. Chodziło o ocenę udziału w misji dokonaną przez samych uczestników oraz przez ich kolegów-wojskowych, przełożonych, rodzinę, kolegów-cywilów, szersze środowisko. Nadto zidentyfikowano poczucie satysfakcji żołnierzy Polskiego Kontyngentu Wojskowego z udziału w misji afgańskiej.

Rozprawę wieńczą dwa elementy struktury: „Podsumowanie wyników badań i wnioski” oraz „Zakończenie”. W pierwszym z nich po przypomnieniu pytań badawczych i udzieleniu na nie odpowiedzi, co prowadziło do weryfikacji hipotez zgodnie z zapowiedzią znalazły się ogólne wnioski. W drugim natomiast znalazły się uwagi dotyczące znaczenia misji pokojowych we współczesnym świecie oraz przypominające podstawy teoretyczno-koncepcyjne prowadzonego projektu badawczego, by w dalszej kolejności zestawić uzyskane wyniki badań z ekspertyzami uznanymi za wzorcowe – Ruth Benedict. Często autorzy dysertacji zatrzymują się na etapie określania ram teoretycznych. W omawianym przypadku mamy także do czynienia z konfrontacją uzyskanych wyników z wzorcowym modelem. Dzięki temu nawiązaniu otrzymaliśmy spięcie prezentowanego materiału teoretyczną klamrą. Taka praktyka zasługuje na najwyższą ocenę.

Po tym skrótowym omówieniu całości pracy przejdę do jej syntetycznej oceny. Z uwag o charakterze pozytywnym nasuwają się następujące:

1. Na najwyższe uznanie zasługuje przygotowanie Autora rozprawy do podjęcia się zadania badawczego od strony metodologicznej. Dał temu wyraz we fragmencie rozprawy zatytułowanym „Wprowadzenie do struktury rozprawy”. Na podstawie bogatej literatury z zakresu metodologii ogólnej oraz teorii (filozofii) nauki rysuje bogate tło pomocne w rozstrzyganiu rzeczy przydatnych w zbudowaniu poprawnej konstrukcji pracy. Tu powołuje się nie tylko na najnowsze stanowiska, ale i sięga do myśli uczonych sprzed wieków. Zatem odnaleźć można tam rozstrzygnięcia, jakie wyszły spod piór Bacona, Kartezjusza, Poppera, Khuna, Kamińskiego, Ziemińskiego. Zważywszy, że podjęty

projekt badawczy miał mieć charakter socjologiczny znalazły się w nim także liczne odwołania do: Abła, Nowaka, Sztompki, Babbiego, Cornwalla, Creswella, Pilcha i innych. Kontynuacje tych dobrych praktyk odnajdujemy w rozdziale metodologicznym. W nim odnosi się już do antropologów Margaret Mead, Bronisława Malinowskiego, Ruth Benedict, Vivien Palmer, Lloyda Warnera, Roberta i Helen Lindów, Parsonsa, Reo Fortune, Franza Boasa, Ervinga Goffmana i innych – skrótowo przedstawiając ich priorytety badawcze. Prezentacja wątków związanych z wymiarem metodologicznym jest mocną i wyrazistą stroną opiniowanej rozprawy – zasługuje na najwyższą ocenę.

2. Równie efektowne wrażenie robi teoretyczne tło – przygotowujące grunt pod rozważania związane z szeroko pojętą wojskowością. Tu pojawiły się nawiązania do Sorokina, Stouffera, Huntingtona, Coatesa, Clausewitza, Grande, Barneta, Moczuka, Maciejewskiego, Morawskiego. Nie są to tylko odniesienia na zasadzie wzmiankowania poglądów liczących się postaci w danej dyscyplinie naukowej, ale rekapitulacja całych stanowisk wskazanych autorów pomocnych w lepszym rozumieniu kluczowych tematów poruszanych w rozprawie. Dodać należy, że mgr Dobrowolski wychodzi poza czysto teoretyczne ustalenia. Wzmacnia je doświadczeniami praktycznymi – i co należy zauważyć – odwołującymi się do sytuacji bezpieczeństwa, jakich doświadcza współczesny świat. W tym aspekcie rozprawa jawi się jako nadzwyczaj kompetentne, profesjonalnie zbudowane i opracowane dzieło.

3. Kolejny rozdział o charakterze przygotowawczym, w którym mgr. Wacław Dobrowolski zajął się analizą środowiska afgańskiego – terenu misji pokojowych informatorów, utrzymany jest na podobnie, najwyższym poziomie. Posiłkując się wskazaniem Ruth Benedict, George’a Marcusa, Didiera Fassina przed oczyma czytelnika buduje wieloaspektowy (przyrodniczo-geograficzny, kulturowy i ekonomiczny) obraz części świata, na którym rozgrywały się fakty związane z tematem dysertacji, co jest wskazane nie tylko z racji jego egzotyczności, ale przede wszystkim ze względu na wagę rozumienia kluczowych z punktu widzenia celów rozprawy kwestii. Zaprezentowane opisy z wielkim znawstwem i rozumieniem poruszanych zagadnień zostały przedstawione czytelnikowi. Przed jego oczyma pojawia się ciekawa, rzetelna, miejscami porywająca opowieść antropologiczna o społeczeństwie afgańskim.

4. Na tak solidnie zbudowanych fundamentach teoretycznych i metodologicznych oraz osobistym doświadczeniu Autora, jako uczestnika misji pokojowych, powstało dzieło nadzwyczaj wartościowe. Nie mieliśmy w nim do czynienia z posiłkowaniem się teoretyką literaturą przedmiotu by zrealizować empiryczny zamysł badawczy, który pojawił się jako godny analizy, nie był to efekt zamysłu podzielenia się swoim doświadczeniem praktyka, który z racji proceduralnych sporadycznie odwołuje się do teoretycznych ustaleń i wzorców opracowanych przez fachowców. Czytelnik otrzymał studium, w którym przygotowanie teoretyczne Autora rozprawy jest komplementarne względem wiedzy budowanej w oparciu o własne doświadczenia. Zauważa się równowagę i dopełnienie między tymi dwoma perspektywami. W tym względzie rozprawę mgr Wacława Dobrowolskiego dopisać można do listy ciekawszych prac zapoznającymi ze społecznościami egzotycznymi.

5. Na najwyższą ocenę zasługuje posiłkowanie się Autora dysertacji literaturą przedmiotu. Dotyczy to najistotniejszych kwestii, do których musiał się odnieść: wojskowych, antropologicznych, metodologicznych. Opierał się nie tylko na literaturze rodzimej, ale sięga do bogatych zasobów literatury światowej. Pełnymi garściami korzystał z przeogromnych jej zasobów, głównie anglojęzycznych wydawanych z ostatnich lat. Podkreślić należy, że selekcjonuje ją z dużą starannością, wybierając fundamentalne dzieła w interesujących go sprawach. Nie ma tu miejsca na przypadkowe i drugoplanowe pozycje, którymi można byłoby zwiększyć zasób bibliograficzny.

W rozprawie pojawiły się także elementy lekko osłabiające jej moc, jednak nie było ich zbyt dużo:

1. Podstawową kategorią teoretyczną, na której mgr Wacław Dobrowolski miał oprzeć prowadzone procedury badawcze w opiniowanym przedsięwzięciu była „więź społeczna” – tak głosi tytuł rozprawy. Kategoria ta winna być zatem gruntownie przedstawiona przez wskazane m.in.: jej podstawowych elementów (etapów jej umacniania), cech konstytutywnych tych elementów – stanowić by to mogło źródło konkretnych wskazań dotyczących niezbędnych pól analiz. Z takim podejściem jednak nie mamy do czynienia w opiniowanej rozprawie. Dwie strony pracy poświęcone „więzi społecznej” (s. 102-104), na których znalazły się jedynie ogólne określenia próbujące zidentyfikować jej tożsamość nie

załatwiają sprawy. Nie pozwalają w pełni wykorzystać potencjału teoretycznego w niej zawartego w realizowanym projekcie.

2. Autor przedstawiając strukturę rozprawy we Wstępie omawia treść poszczególnych rozdziałów, jednak nic nie wspomniał o elementach jakie znalazły się po nich, tj. o: „Podsumowania wyników badań i wniosków” oraz „Zakończenia”. Gdyby tak uczynił to miałby szanse przekonania czytelnika o zasadności rozdzielenia tych dwóch fragmentów rozprawy od siebie. Zgodnie z przyjętą praktyką bowiem, treści w nich zawarte śmiało dałoby się umieścić w jednym „Zakończeniu”. Wszak przyjęło się, że ogólna refleksja na temat uzyskanych danych, weryfikacja hipotez oraz płynące z badań ogólne wnioski znajdują właściwe miejsce w „Zakończeniu” rozprawy. Z analogicznym rozdzieleniem podobnych sobie kwestii mamy do czynienia we wstępnej części dysertacji (poprzedzającej rozdziały teoretyczno-wprowadzające), gdy pojawia się „Wstęp” i dodatkowo „Wprowadzenie do struktury pracy...”, w którym to Autor kreśli szerokie tło związane z uporządkowaniem metodologicznych zagadnień – w znacznej części uzasadniających strukturę rozprawy. Opatrzony wyżej przytoczonymi nagłówkami tematy śmiało można byłoby umieścić pod jednym szyldem „Wstęp”.

3. Mgr Wacław Dobrowolski treści umieszczone w każdym rozdziale (prócz metodologicznego) wieńczy podsumowaniem. W tych podsumowaniach wypunktowuje najważniejsze rozstrzygnięcia do jakich dochodzi w wyszczególnionych fragmentach pracy. Zastosowanie tego typu procedury robi jak najlepsze wrażenie na czytelniku i przekonuje go, że Autor rozprawy czuwa nad prowadzoną narracją oraz potrafi wskazać rzeczy ważniejsze i mniej ważne. Wspomniane odczucie wzmocniłyby się, gdyby każdy z rozdziałów zaopatrzono we wprowadzenia zapowiadające tematy, jakie będą w nich omawiane, a nadto byłaby to okazja wzbogacenia wypowiedzi uzasadnieniem przyjętej logiki prowadzonej narracji. Takiej praktyki jednak nie zastosowano i poszukiwanie uzasadnień podejmowanych kroków oraz kolejności ich prezentacji pozostawiono czytelnikowi.

4. Przy prezentacji teorii socjologicznych do rozprawy wdarły się błędy merytoryczne (s. 78-79). Autor dysertacji w pkt. 5 – „Teoria humanistyczna” wskazując jej reprezentantów wymienia Husserla, Schutza, Blumera, Goffmana, Garfinkla. Dominanta dorobku

wyszczególnionych uczonych wskazuje, że w tym punkcie powinna być zastosowana etykieta: „teoria fenomenologiczna” zamiast „humanistyczna”. Tym bardziej, że „Teorii humanistycznej” Autor rozprawy znalazł miejsce w pkt. 7. Gdyby punkt 5. zatytułować zatem „Teoria fenomenologiczna” wówczas Blumera i Goffmana powinno się przenieść do „teorii interakcyjnej” pkt. 4. Natomiast z „Teorii interakcyjnej” przenieść Thomasa Luckmanna (także, choć nie socjologów a filozofów, Heidegera, Merleau-Ponty) do pkt. 5 – „Teorie fenomenologiczne”. Nadto nie wiedzieć dlaczego w grupie teorii interakcyjnych znalazły się choćby takie postacie jak: Thomas Khun (filozof nauki) czy Ernst Cassirer (neokantysta).

5. Paragraf 7 rozdziału III nosi tytuł: „Charakterystyka badanych populacji...”. Poprawnym byłoby zastosowanie nazwy „Charakterystyka badanej grupy...”. Wszak informacje zawarte w tym paragrafie odnoszą się właśnie do grupy badanych żołnierzy wyodrębnionych w sposób losowy (s. 308), a nie wszystkich uczestników misji pokojowej w Afganistanie. Zastosowana terminologia wystąpiła nie tylko w nazwie paragrafu, lecz konsekwentnie była używana w odślanianiu kolejnych cech respondentów.

6. Pojawiły się także drobne uchybienia natury edytorskiej: stawianie kropek po tytułach rozdziałów lub paragrafów (s. 18, 102, 153, 190, 422, 425, 436); różne zapisy pozycji cytowanych z opracowań zbiorowych (jednym razem redaktorzy są przed tytułem pracy np.: s. 261, innym razem po tytule np.: s. 422; Autor rozprawy jednym razem stosuje pełne imiona autorów w przypisach np.: s. 215, 217, innym razem posługuje się inicjałami np.: s. 214, 219; w bibliografii przy zapisach tekstów z prac zbiorowych często brakuje wskazania stron, na których znajdują się te teksty.

Biorąc pod uwagę jakość przedłożonej do recenzji dysertacji, ważąc jej mocne i słabsze strony, stwierdzam z przekonaniem, że spełnia ona wymagania uzasadniające starania się o awans naukowy. Wnoszę zatem o dopuszczenie p. mgr Wacława Dobrowolskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

